

Kerk, Onderwijs en Vlaamse Beweging

Robrecht BOUDENS

Onder deze titel publiceerde Lieve Gevers een aanzienlijk aantal „documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en Vlaamsgezindheid in het katholiek onderwijs” uit de jaren 1830-1900 *. Het boek is een werkinstrument dat zowel voor de historici van het onderwijs, van de Vlaamse Beweging, als van de kerkhistorici van de 19de eeuw onmisbaar zal zijn. Technisch gezien voldoet het werk aan alle criteria voor tekstkritische uitgaven. De geciteerde teksten worden nauwkeurig weergegeven, in hun logische of historische context geplaatst; namen van personen, plaatsen of gebeurtenissen worden toegelicht. Alleen reeds het opmaken van de biografische voetnoten — vaak ook van minder bekende figuren — veronderstelt een langdurig en geduldig opzoekingswerk. Op een enkele uitzondering na betreft het onuitgegeven materiaal, zodat een raadplegen van reeds gepubliceerde bisschoppelijke documenten, zoals de *Collectio Epistolarum Pastoralium*, altijd een nodige aanvulling zal zijn. Overigens blijft L. G. altijd duidelijk het onderscheid voor ogen houden tussen de strijd voor het Nederlands als onderwijstaal, als omgangstaal, het aantal lesuren dat in het Nederlands gegeven werd en de groei van de Vlaamsgezindheid onder leerlingen en leerkrachten. Van de Latijnse teksten wordt telkens een Nederlandse vertaling gegeven.

De auteur heeft in de behandelde tijdspanne drie grote perioden onderscheiden, die ze bondig maar raak inleidt. De eerste periode loopt van de Belgische onafhankelijkheid tot 1849, het jaar waarin de Vlaamsgezinden, na het aantreden van het liberaal kabinet Rogier en het van kracht worden van diens wetgeving betreffende het oprichten van rijksinstellingen voor het middelbaar onderwijs, bij de Kamer een petitionnement indienden waarin gevraagd werd dat het Nederlands een volwaardig vak zou worden in alle instellingen van middelbaar onderwijs van Vlaanderen en dat die taal daar ook zou aangewend worden bij het aanleren van het Engels en het Duits. In de wet, aangenomen in 1850, werd op die laatste eis niet ingegaan. Wel werd in de officiële en gepatroneerde scholen van het Vlaamse land het Nederlands een verplicht vak, zij het ook met een geringer aantal lesuren

* LIEVE GEVERS, *Kerk, Onderwijs en Vlaamse Beweging*. Documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en Vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs 1830-1900, Nauwelaerts, Leuven, 426 blz., 750 F.

dan het Frans. De tweede periode loopt van 1849 tot de zog. wet Coremans van 1883. De wet bepaalde dat het Nederlands de voertaal zou zijn in de voorbereidende afdelingen van het officieel middelbaar onderwijs in Vlaanderen. In athenea en instellingen van middelbaar onderwijs zouden bovendien Engels en Duits via het Nederlands onderwezen worden en de technische termen van wiskunde en natuurkunde alsook de geschiedkundige en aardrijkskundige namen zouden in het vervolg zowel in het Nederlands als in het Frans worden aangeleerd. Opdat de wet geen dode letter zou blijven, werd bepaald dat normaalscholen zouden opgericht worden om de opleiding te verzekeren van leerkrachten die nederlandstalig onderwijs moesten verstrekken. Aan de derde periode, die van 1883 tot het einde van de 19de eeuw loopt, heeft L. G. de titel *Taalwetgeving en landdagbeweging* gegeven. Niet ten onrechte overigens, want naast de wettelijke taalregeling was er bij leerlingen en leraars een groeiend Vlaams bewustzijn waar te nemen, dat zich vooral in de zog. landdagbeweging uitte.

In de eerste periode (1830-1849) wijzen de documenten erop dat het Latijn de voertaal bij uitstek was, in orde van belangrijkheid gevolgd door het Frans en het Nederlands. Vooral in de Jezuïetencolleges werd aandacht besteed aan het Latijn als voertaal tijdens recreaties en wandelingen. Alleen op sommige zon- en feestdagen was Frans spreken toegelaten. Frans was bovendien de taal waarin het onderwijs gegeven werd. Een ongedateerd document (tekst 1), maar stammend uit de periode tussen 3 december 1832 en 6 april 1834, zegt dat het Vlaams niet hoeft verwaarloosd te worden, maar „het Vlaamsch gebruiken slechts menschen van de laagste klasse en met de minst in aanzien staande beroepen”. In de bisschoppelijke colleges was de toestand min of meer gelijkaardig, hoewel soms minder strak. Mgr. Boussen, de eerste bisschop van het nieuw opgerichte bisdom Brugge, bepaalde in 1842 dat op sommige dagen Latijn moest gesproken worden (t.6). Berichten over de toepassing van dit voorschrift verschillen niet wezenlijk van plaats tot plaats. In Brugge waren Latijn en Frans de voertalen, maar er werd ook aandacht geschonken aan vakonderwijs in het Nederlands (t.9). De leraren werden ertoe aangezet, soms verplicht, onder elkander Frans te spreken.

In het aartsbisdom hield kardinaal Sterckx in 1840 bij de collegeleraars een enquête over de methode, de leerstof en de voertaal in de middelbare instellingen (t.11a). Er bestaan vijf antwoorden. In alle instellingen kwam het Latijn op de eerste plaats. De directeur van Geel voegde eraan toe dat het zijn bedoeling was de moedertaal „weer te doen te voorschijn treden uit het duister, waarin zij bijna tot op heden in zwijgen vervallen was” (t.11b). Alleen in Hoogstraten werd de moedertaal in orde van belangrijkheid vóór het Frans vermeld. Een jaar later hield Sterckx een enquête over het moedertaalonderricht (t.12a). Eén van de vragen betrof het tijdstip waarop men met de studie van het Nederlands begon. Van de negen beschikbare antwoorden zeggen praktisch alle : vanaf het eerste jaar (in het Leuvense college

ten Hogen Heuvel : vanaf het voorbereidende jaar). P. F. Van Erven, directeur van Hoogstraten, voegde er in een commentaar aan toe, dat de leraren Nederlands niet slechts op het correct spreken en schrijven van de taal moesten letten, maar ook er voor ijveren dat de leerlingen „liefde ervoor krijgen” (t.12g). De taalproblemen moeten Sterckx ten zeerste hebben beziggehouden, want kort daarop voerde hij een enquête over de voertaal tijdens de recreaties en over de wedstrijden in de colleges (t.14a). Uit de antwoorden blijkt dat het Latijn spreken tijdens de speeltijden praktisch de plaats had geruimd voor het Frans.

In de tweede periode (1849-1882) ging het Nederlands in de verschillende domeinen meer een meer doorbreken. In het bisdom Brugge stuurde Malou op 10 juni 1849 een rondschrijven aan de Vlaamse colleges, waarin gevraagd werd naar suggesties voor het opstellen van een algemeen reglement. In een aantal onderwijsinrichtingen werden lettergilden opgericht. Durieu, directeur van Sint-Lodewijks, Brugge, zei : „A l'avenir on ne pourrait plus tenir cet idiôme [het Nederlands] comme subalterne” en hij hanteerde hierbij ook het argument dat wie goed Nederlands kende, ook gemakkelijker in staat was om Engels en Duits te leren (t.16). Hij stelde zelfs de vraag of men niet gewoonweg het Nederlands als voertaal kon gebruiken. Een echo daarvan kwam uit Veurne : „Pourquoi ne pas nous servir de la langue maternelle pour faire nos études? Nous sommes le seul peuple qui emploie une langue étrangère” (t.17a). Op basis van deze rapporten formuleerde inspecteur De Haerne een voorstel waarin principieel het Nederlands en het Frans op gelijke voet werden geplaatst, doch waarin tevens rekening werd gehouden met de verworven positie van het Frans (t.18). Malou bevorderde verder nog het literair werk van Gezelle (t.23a) en de taalkundige vorming van de leraars (t.25); hij voerde ook de Nederlandstalige verhandeling in als onderwerp voor het bisschoppelijk examen van de rhetorica-leerlingen (t.20). Zijn opvolger, Mgr. Faict (1864-1882), was de Vlaamse zaak veel minder genegen. Dit uitte zich niet zozeer in het afremmen van het aantal lessen, maar in zijn optreden tegenover een steeds groeiende Vlaamsgezindheid in de colleges. Gezelles opvattingen kwamen tot leven in Kortrijk en Verriest oefende een sterke invloed uit. Op 10 augustus 1877 verbood Faict „les meetings d'étudiants, convoqués soit pour discuter certaines questions, soit pour représenter des pièces de théâtre” (t.44). Bovendien werd een medewerking aan welke bladen ook verboden. Vlaamsgezinde leraars werden om hun Vlaams-zijn door de bisschop berispt (t.47, 49). De andere bisschoppen waren verzoenender, maar allen waren toch overtuigd van de culturele meerwaarde van het Frans. Merkwaardig is wel dat M. Rutten, directeur van het klein-seminarie te Sint-Truiden en toekomstig bisschop van Luik, er zich bij zijn bisschop over beklaagde dat aan de studie van het Nederlands onvoldoende aandacht werd geschonken (t.61). Niet minder merkwaardig is de tussenkomst van de Jezüïetengeneraal, P. Beckx, bij de Belgische provinciaal

opdat meer aandacht zou geschonken worden aan de studie van het Nederlands (t.58). C. De Beck, leraar aan het Sint-Barbara-college te Gent, schreef een moedige brief in dezelfde zin aan de provinciaal.

De derde periode (1883-1900) is gekenmerkt door een evolutie naar tweetaligheid, ook in de katholieke instellingen, waar velen naar de wet Coremans verwezen en duidelijk niet wensten in een minderwaardige positie terecht te komen ten overstaan van het officieel onderwijs. Door een steeds toenevende agitatie van katholieke Vlaamsgezinden werd dit overigens nog in de hand gewerkt. Kort na zijn benoeming tot aartsbisschop van Mechelen ontving Mgr. Goossens een brief van het bestuur van de Mechelse landdag, waarin de vernederlandsing van het onderwijs werd gevraagd: „Wij verzoeken U dan eerbiediglijk, Monseigneur, in het Vlaamsche land de Vlaamsche taal te doen regeeren in onze vrije gestichten als meesteres, en niet meer als slavinne” (t.62). Kort daarop richtte de Nederduitsche Bond een verzoekschrift aan het hele Belgische episcopaat, niet alleen om de toepassing van de wet van 1883 voor de katholieke middelbare scholen maar ook om de geleidelijke totale vernederlandsing van het middelbaar onderwijs te vragen. Om zich niet schriftelijk te compromitteren nam Goossens zich voor een mondeling antwoord te geven met algemene beloften. Hij volgde hierin de mening van Mgr. Faict dat men die heren moest antwoorden „de vouloir bien s'en rapporter à mon amour du flamand et à mon expérience, pour le développement successif et prudent de notre langue maternelle” (t.64). Mondeling, omdat er veel kans bestond dat een geschreven tekst wel zou voorgelezen worden op de komende landdag; maar toch ook beloften, want „le parti flamand nous est d'un grand secours dans les élections, et il importe d'user de ménagements à son égard” (t.64c).

De secretaris van het bisdom deed dan ook een mondelinge mededeling, maar er ontstond paniek in de kringen van de kardinaal, toen J. I. De Beucker hem zelf een verslag stuurde, met de mededeling dat hij dit zou voorlezen op een vergadering van de Nederduitsche Bond in december 1885. In het verslag kon men lezen dat de bisschoppen het principe van de vernederlandsing van het onderwijs aanvaardden. Prompt antwoordde de secretaris dat het ondenkbaar was zoiets voor te lezen. Bovendien had men zijn woorden verkeerd begrepen: het ging niet om een vernederlandsen van het onderwijs maar om een verbeteren van het vakonderwijs in het Nederlands. Wat mondeling toegezegd was, moest nog niet in het publiek komen (t.65b). De Beucker lichtte de werking van de Nederduitsche Bond toe, in de hoop de bisschoppelijke verklaring toch kenbaar te mogen maken. Hij ging hierbij zeer openhartig te werk en zei ronduit dat het wel degelijk de bedoeling moest zijn het middelbaar onderwijs volledig te vernederlandsen en hij voegde eraan toe dat men de zaak van nabij zou volgen: in alle gestichten waren mensen die de Bond nauwkeurig op de hoogte hielden van de stand van zaken (t.66). Een paar weken later (eind 1885) schreef hij

even vrijmoedig wat men in Vlaamsgezinde kringen over de bisschoppen dacht. Hij vestigde hierbij de aandacht op wat Vlaamsgezinde priesters van hun bisschoppen te verduren hadden, vooral in het bisdom Brugge (t.67), waar de bisschop de reputatie had gekregen een Vlaamshater te zijn, die door De Beucker in een later schrijven „dien ouden zondaar tegen het Vlaamsch” genoemd werd (t.68). Na een onderhoud met De Beucker is Goossens uiteindelijk toch gezwicht. Er werden althans enkele concrete maatregelen genomen om de vervlaamsing van het onderwijs door te zetten (t.69). Na anderhalf jaar was de toestand merkelijk verbeterd (t.70). Men bleef bij de kardinaal ook aandringen om de taalwet van 1883 ook in het katholiek onderwijs door te voeren (t.71); de altijd zeer actieve Adolf Pauwels wees er de aartsbisschop op dat de Vlaamsgezinde leerlingen — hij schatte ze op 3000 — zich niet langer met beloften tevreden stelden, maar daden vroegen. Meer dan tegen de vervlaamsing van het onderwijs stond de kardinaal argwanend tegenover de groeiende macht van de Vlaamsgezinde leerlingenbeweging. Rapporten van verscheidene collegedirecteurs of inspecteurs versterkten in hem dit gevoel. Het gevoel overheerste dat het kerkelijk gezag ondergraven werd. Anderzijds werd vanaf 1893 druk op hem uitgeoefend door een aantal invloedrijke Vlaamse verenigingen. De Snel-laertskring uit Gent en de Liersche Taalgilde protesteerden tegen de onderdrukking van Vlaamsgezinde leerlingen (t.81). Het Katholiek Vlaamsch Studentenverbond pleitte voor opheffing van het bisschoppelijk verbod (t.82). De Vlaamsche Katholieke Landsbond vroeg dat de bisschoppelijke vernederlandsingsmaatregelen geïntensifieerd zouden worden. De brief was in een zeer krachtige stijl opgesteld. Goossens plaatste hier en daar een uitroepingsteken of een persoonlijke bedenking in de marge (t.83). Het Nationaal Vlaamsch Verbond, waarin de Brusselse flaminganten een aanzienlijke rol speelden, vroeg dat de verworvenheden van de wet Coremans ook door het katholiek onderwijs zouden aangenomen worden (t.84c). Wat Brugge betreft, uit de gepubliceerde documenten blijkt hoezeer Mgr. Faict ook in deze periode afwijzend stond tegenover de tendens naar een beter onderwijs van de moedertaal. Hij vond het Nederlands te gutturaal, terwijl het Frans een superieure cultuurtaal was, „se parlant des lèvres”. Daarom moest het de officiële voertaal blijven, behalve voor het catechismusonderricht in de lagere humanioraklassen (t.88f). In 1890 werden de bisschoppelijke maatregelen van 1877 nog eens in herinnering gebracht (t.100), en Mgr. Waffelaert, bisschop vanaf 1895, zou de politiek van zijn voorganger verderzetten. H. Rommel, principaal van het St.-Lodewijkscollege, vertolkte de gevoelens van zijn bisschop, toen hij schreef dat priesters die onder elkaar of met hun leerlingen Vlaams spraken, zich onwelvoeglijk gedroegen (nuire au bon ton) (t.95). In Gent was de situatie niet wezenlijk verschillend. A. Seghers, diocesaan inspecteur, stelde dat Frans (kunnen) spreken „une nécessité sociale” was (t.105). Hoewel de landdagbeweging

in 1888 haar radicale eisen — vernederlandsing tot en met de universiteit — aan bisschop Lambrecht bekend maakte (t.110), veranderde er zeer weinig aan de feitelijke situatie. Ook Mgr. Stillemans hield streng de hand aan het Frans als voertaal in de colleges (t.112). De voor de Vlamingen gunstigste gezindheid kwam — paradoxaal genoeg — uit Luik. L. Gevers publiceert een merkwaardig rapport van vicaris-generaal Rutten, de latere bisschop, aan Mgr. Doutreloux (opgesteld omstreeks de jaarwende 1886) over de taalsituatie in het Vlaamse gedeelte van het bisdom. In een helder betoog drong hij aan op een beter Nederlands taalonderricht. Vaststellend dat in Vlaamse steden zoals Tongeren of Hasselt de meeste burgerfamilies Frans spraken, verwees hij naar de oorzaak: „Elles n'oseraient, elles ne pourraient parler le flamand, parce qu'elles n'en savent qu'un patois plus ou moins dégrossi” (t.113). Hij beriep zich op de beloften die het episcopaat in 1885 betreffende de vernederlandsing had gedaan en pleitte ervoor dat in dat verband onmiddellijk maatregelen zouden getroffen worden in het klein-seminarie van Sint-Truiden (t.114). Wat de Jezuïeten-colleges betreft, vroeg generaal Beckx in 1884 opnieuw dat in het noviciaat en in de colleges het Nederlands beter aangeleerd zou worden (t.116). De situatie veranderde toen de Spanjaard Martín generaal werd en de Vlaamse provinciaal Van Reeth plaats moest maken voor een Waal.

Een zo bondig overzicht laat de rijkdom van deze bundel documenten onvoldoende tot haar recht komen. Tal van min of meer belangrijke en vaak illustratieve details zijn hier onvermeld gebleven, maar het is duidelijk dat in het boek enorm veel te vinden is over concrete voorvallen en plaatselijke situaties. Deze zouden ongetwijfeld nog aangevuld kunnen worden als ook de collegearchieven geraadpleegd waren, maar over de grote lijnen van „Kerk, onderwijs en Vlaamse Beweging” zouden deze archieven wel geen wezenlijke veranderingen aangebracht hebben. Het is wel jammer dat L. Gevers de meisjespensionaten buiten beschouwing heeft gelaten. Ze voert hiervoor aan dat het katholiek algemeen vormend onderwijs voor meisjes in de 19de eeuw nauwelijks bestond. Helemaal juist is dit niet. De meisjesscholen waren weliswaar minder talrijk dan de scholen voor jongens en een eigenlijke Vlaamse meisjesbeweging zal pas na 1900 van de grond komen, maar het probleem van de verfransende invloed van de meisjespensionaten bestond wel degelijk reeds in de 19de eeuw. In zijn memorandum aan zijn bisschop schreef vicaris-generaal Rutten reeds zeer openlijk over het ergerlijke van de verfransende invloed die van de meisjespensionaten uitging (t.113). Op 1 mei 1886 stuurde kardinaal Goossens een rondschrijven waarin hij er bij de Zusters op aandrong de moedertaal te gebruiken voor het aanleren van de catechismus „en zelfs, moesten de ouders het tegenovergestelde verlangen, zult gij trachten hun te doen verstaan wat al voordelen voor het godsdienstig onderwijs der kinderen in dezen maatregel gelegen zijn” (*Coll. Ep.*, I, 331). In 1888 drong de Vlaamse landdag van Brugge

aan op de oprichting van vrije Vlaamse normaalscholen voor meisjes (t.71b) en op die van Gent werd de aandacht van de bisschop gevestigd op de wantoestanden in de vrije meisjesscholen. Wie de eerste jaargangen van *De Student* overloopt, stelt vast dat voortdurend wantoestanden aangeklaagd worden.

Bij het doornemen van de door L. G. gepubliceerde documenten is eens te meer duidelijk geworden dat er nog een andere belangrijke lacune bestaat in de geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging. We beschikken nog niet over een monografie over de clerus en de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Een dergelijke studie zou wel eens tot verrassende resultaten kunnen leiden. Niet alle hogere geestelijken waren anti-Vlaams. Men denke aan Malou en Ruten. Mannen als Van Ballaer daarentegen, directeur van het Sint-Romboutscollege te Mechelen, verzetten zich hardnekkig tegen iedere vorm van vernederlandsing en iedere uiting van Vlaamsgezindheid. „Dans une ville comme Malines, où les élèves parlent presque tous constamment le flamand en famille, et même souvent, hélas! au collège, l'enseignement du français ne peut être diminué ou affaibli sans danger” (t.75j). De vernederlandsingsmaatregelen van 4 april 1892 wilde hij laten afzwakken, maar de bisschop gaf niet toe (t.78). Wel werd de Vlaamse leerlingenbeweging in het aartsbisdom gekortwiekt. Over de rol van onderpastoors, priester-leraars en seminaristen werd nog geen systematische studie ondernomen, maar uit de hier uitgegeven teksten blijkt al, dat velen een invloedrijke rol hebben gespeeld. Voor een exhaustieve behandeling van dit onderwerp zou nog heel wat bijkomend archiefonderzoek nodig zijn. In ieder geval bevat het boek van L. Gevers ook hiervoor tal van nuttige elementen.

Als slotindruk nog dit : de gepubliceerde teksten zijn ook belangrijk vanuit theologisch oogpunt, omdat ze — globaal gezien — een duidelijk beeld geven van de manier waarop de bisschoppen in de 19de eeuw hun gezag uitoefenden.